

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-97-101

ГОЛУБОВА Ганна Василівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов Одеського державного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1420-0591>

e-mail: aa8nn.gg@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з викладанням української мови іноземним студентам в рамках Болонської декларації «Про Європейський простір вищої освіти». Реформаційні зміни в освіті висувають певні вимоги до особистості сучасних фахівців та якості їх професійної підготовки. В умовах необхідності створення зони Європейської вищої освіти відкриваються нові напрями для реалізації творчих можливостей здобувачів вищої освіти, розвитку їхнього особистісного потенціалу, формування мовленнєвої особистості зокрема. Незважаючи на прискорення трансляції результатів наукових досліджень у практику навчання, яке спостерігається в останнє десятиліття, проблема вивчення української мови іноземними студентами не розв'язана остаточно. Зберігаються суперечності між: тенденцією до розширення завдань закладів вищої освіти в умовах інтеграції до світового освітнього простору та відсутністю єдиної методологічної концепції вивчення української мови іноземними студентами; розвитком лінгвістичних теорій та потребами в удосконаленні мовнокомунікативного потенціалу іноземних здобувачів вищої освіти; впровадженнями методиками засвоєння лінгвістичних знань і відсутністю їх комплексного залучення до теоретико-методичного блоку навчання іноземних студентів української мови. Вирішення цих притиріч уможливується підсиленням уваги до індивідуальності майбутніх фахівців, підвищенням рівня сформованості мовленнєвої особистості як одного з найважливіших показників їхнього професійного становлення. У зв'язку з цим актуальність якісного вивчення української мови іноземними студентами не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявив, що дослідження проблеми розвитку особистості, з огляду на складність і багатогранність мовленнєвих явищ, має здійснюватися у різних контекстах, враховуючи здобутки психології, лінгвістики,

лінгводидактики, соціології, педагогіки тощо. Наукові розвідки виявили наступні напрями дослідження означеної проблеми: психологічний та психолінгвістичний аспекти розвитку мовлення висвітлюються у працях О. Біляєва, М. Вашуленко, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Звегінцева, І. Зимньої, Г. Золотової, С. Караманова, О. Леонтєва, О. Лурії, А. Маркової, Л. Мацько, І. Синиці, Л. Щерби та ін. Лінгвістичні та лінгводидактичні передумови формування мовленнєво-комунікативних умінь знаходимо у роботах Л. Булаховського, Ф. Гужви, Ю. Караулова, Г. Китайгородської, Г. Колшанського, Ю. Мартинової, Є. Пасова, К. Плиско, Н. Тализіної, В. Якуніна та ін. Соціологічним та педагогічним аспектам формування комунікативної компетенції особистості присвячені дослідження Є. Голобородько, О. Купалової, Т. Ладженської, М. Львова, М. Пентиліюк, О. Савченко, О. Семенов, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін. Незважаючи на широкий спектр досліджень у напрямку розвитку мовленнєвої особистості, питання вивчення української мови іноземними студентами під час навчання у закладі вищої освіти залишається відкритим.

Мета статті полягає у визначенні особливостей та теоретичному обґрунтуванні методологічних основ викладання української мови іноземним студентам під час здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час дослідження особливостей вивчення української мови іноземними студентами насамперед було встановлено, що вченими (І. Ісаєв, П. Кабанов, О. Новіков, В. Сластьонін, Є. Шиянов та ін.) по-різному трактується поняття «методологія». Погоджуємось із висновками П. Кабанова, який вважає, що існує декілька підходів щодо визначення змістовного наповнення поняття «методологія»: сукупність загальних правил, принципів і методів, що використовуються в науковому дослідженні в тій чи тій галузі науки незалежно від того, з яким ступенем точності вони сформульовані і чи взагалі

сформульовані, або система теоретичних знань, які виконують роль керівних принципів, знаряддя дослідження й конкретних засобів реалізації вимог наукового аналізу; система знань про основи і структуру наукової теорії, про способи отримання знань; теорія конструктивного зростання наукового знання, дослідження пізнавального процесу, спеціальне філософське вчення про загальні підстави наукового знання, принципи, форми і методи науково-дослідної діяльності; розробка метатеорій, спрямованих на удосконалення цієї діяльності; вивчення її структури, логічного апарату, аналіз діяльності зі створення знань, виявлення закономірностей цієї діяльності, вивчення засобів і методів, за допомогою яких у науці створюється нове знання, дослідження процесів збагачення, розвитку змісту наукового знання, вироблення норм, способів, прийомів дослідження [3].

Розглядаючи методологічні основи викладання української мови іноземним студентам, слід урахувати визначення змісту мовної освіти, який забезпечує поєднання чотирьох взаємопов'язаних складників, а саме: лінгвістичного, мовленнєвого, фахового, соціокультурного. У цьому аспекті варто згадати дослідження О. Тростинської та Н. Ушакової, в якому вчені розглядають ці складники наступним чином: лінгвістичний складник містить основні мовні одиниці, поняття, факти, закономірності, які забезпечують обсяг знань про систему мови, що є оптимальним для формування мовленнєвих умінь і навичок іноземних студентів відповідно до завдань мовної підготовки. Ці знання є когнітивною основою коректного уявлення про мовну картину світу, структуру та системні зв'язки мови, необхідною умовою оволодіння літературним мовленням відповідно до комунікативних потреб іноземних здобувачів вищої освіти.

Другим складником є мовленнєвий, який ґрунтується на лінгвістичному та визначає зміст роботи, скерованої на формування комунікативної компетенції іноземних студентів і реалізацію вторинної мовної особистості. З іншого боку, він передбачає гармонійний розвиток умінь в основних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі). Мова йдеться про вміння сприймати та розуміти усне й писемне мовлення, самостійно створювати усні й письмові, діалогічні та монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів мовлення в різних сферах спілкування, насамперед навчально-професійній, користуватися різними видами слухання та читання, вести діалог у ситуаціях спілкування

з дотриманням вимог мовленнєвого етикету, коректно й доцільно висловлювати свої думки, аналізувати тексти, оцінювати та вдосконалювати власну мовленнєву діяльність.

Фаховий складник ураховує завдання формування загально-навчальної та професійної компетентності іноземних громадян у відповідній галузі підготовки у закладах вищої освіти нашої країни; він ґрунтується на мовному та мовленнєвому, зокрема термінологічному, матеріалі, що відображає особливості письмових та усних текстів зі спеціальності здобувачів вищої освіти. Фаховий змістовий складник є підґрунтям формування вмінь у видах мовленнєвої діяльності, які є актуальними для реалізації комунікативних потреб іноземних студентів, здійснення професійної комунікації відповідного напрямку освіти.

Соціокультурний складник спрямований на формування соціокультурної компетенції під час ознайомлення іноземних студентів із особливостями культури нашої країни та мовленнєвої поведінки носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях. Культура країни розглядається як невід'ємний компонент змісту навчання, оскільки знання лише одиниць мови та способів їх функціонування в мовленні не є достатніми для оволодіння мовою як засобом спілкування. Реалізація цього складника забезпечує міжкультурну комунікацію, у якій іноземний студент виступає не об'єктом навчального процесу, а його суб'єктом, повноправним носієм культурної інформації [9].

Зауважимо, що необхідною умовою ефективної взаємодії зазначених складників є формування в іноземних здобувачів вищої освіти вмінь самостійного навчання засобами мови, що опановується. Комплексне засвоєння іноземними студентами змістових складників мовної освіти забезпечує формування мовної особистості, яка здатна використовувати засвоєну інформацію, має сформовані вміння і навички відповідно до комунікативних завдань.

Отже, у процесі мовної підготовки різних категорій іноземних здобувачів вищої освіти необхідно варіювати змістовні лінії залежно від етапів, рівнів і профілю навчання, враховуючи особливості та комунікативні потреби тих, хто навчається.

З огляду на специфіку змісту мовної освіти та спираючись на дослідження вчених було встановлено, що мовна підготовка іноземних громадян ґрунтується на загальнодидактичних принципах гуманізму, єдності навчання, особистісного розвитку й виховання, науковості, системності та

послідовності, усвідомленості й доступності, перспективності й наступності, зв'язку теорії з практикою, диференціації та індивідуалізації, міжкультурного діалогу, застосування різних форм навчальної діяльності, реалізації міжпредметних зв'язків. Обов'язковою вимогою реалізації завдань мовної освіти іноземних студентів є дотримання лінгводидактичних принципів комунікативності, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, етапності та концентричності в поданні мовного матеріалу, його комплексної та ситуативно-тематичної організації, врахування комунікативних потреб, функціональності відбору мовного матеріалу, опори на текст як основну одиницю навчання з урахуванням рідної мови [3].

З іншого боку, відповідно до предмету нашого дослідження, слід наголосити, що вивчення української мови іноземними студентами під час фахової підготовки має визначатися новітніми тенденціями у розвитку лінгвістики, зокрема використанням суб'єктно-діяльнісного й когнітивно-комунікативного підходів до її викладання у закладах вищої освіти з метою орієнтації майбутніх фахівців на їхню професійну діяльність.

Узагальнюючи висновки науковців (О. Біляєва, І. Зимньої, Є. Пасова, О. Леонтєва, В. Красних, М. Пентиліук та ін.) було встановлено, що навчання мови у закладі вищої освіти відбувається шляхом усвідомленого і доцільного здійснення певних операцій на рівні актуальної свідомості (тобто як діяльнісного акту) з подальшою автоматизацією і виконанням більш складних дій. У цьому змістовному контенті, на думку О. Любашенко, полягає діяльнісна основа лінгводидактики. Відтак, як визначає науковець, суб'єктно-діяльнісний підхід – це не поєднання двох традиційно визнаних підходів (суб'єктного та діяльнісного), а їх змістова та процесуальна інтеграція [4]. При цьому інтеграція виступає як процес поєднання, «результатом якого є досягнення єдності й цілісності, узгодженості всередині системи, що ґрунтується на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів» [7].

Основними методичними принципами, які забезпечують інтеграцію завдань з мови, вважаються такі: постійний взаємозв'язок теоретичних відомостей з їх застосуванням; активний характер навчання: опанування мови має стати активним процесом, який забезпечить органічне поєднання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання й письма); мовні знання в системі опанування мови є не

самоціллю, а важливим засобом формування, вираження й удосконалення думки; мовні знання, мовленнєві вміння й навички слід розглядати як умову й компонент розвивального навчання [2]. З урахуванням цього, на основі суб'єктно-діяльнісного підходу діяльність в аспекті навчання мови трактується як: кероване та усвідомлене (з позиції суб'єктів – викладача та студента); оволодіння змістом навчання, що поєднує мовні та мовленнєві знання, вміння, навички; оволодіння методами навчання [4].

Зміст навчання іноземних студентів як об'єкта у лінгводидактичній стратегії під час вивчення української мови у закладі вищої освіти має включати не лише розширення обсягу знань з граматики та орфографії, а перш за все діяльнісні аспекти. З огляду на це доцільно розглядати різновиди текстово-комунікативної діяльності, такі як: рецептивна діяльність сприйняття та розуміння тексту; продуктивна текстотворча діяльність; трансформаційні дії та операції з текстом (редагування, доповнення, стиснення, зміна стилю). В основу зазначених різновидів діяльності покладено комунікативний акт, який формується на основі одиниць тезауруса, граматичних категорій і висловлювання як втілення мисленнєво-мовленнєвих дій та операцій [4].

В умовах сьогодення більшість стратегічних концепцій, розроблених сучасною психолінгвістикою та педагогічною психологією, стосуються процесів користування мовою, а не онтологічного чи керованого оволодіння нею. Особливої уваги вимагає культура мовлення іноземних студентів – дотримання ними орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших норм, а також мовленнєвого етикету. Слід наголосити, що українська мова разом з іншими навчальними дисциплінами (особливо гуманітарного циклу) не тільки інтелектуально озброює іноземних студентів, а й формує в них професійний світогляд. Тому головний акцент потрібно робити на змісті навчання (систематичність і послідовність викладу розділів мовознавства, вивчення мовних явищ у єдності форми і змісту, врахування міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків); процесі навчання (організація активної самостійної навчальної діяльності, врахування індивідуальних особливостей студентів, початкового рівня їхньої підготовки, доступність і посильність змісту навчального матеріалу, використання мовленнєвої практики); результаті навчання (реалізація всіх принципів викладання мови для досягнення мети курсу) [8].

Аналіз наукової літератури надав можливість встановити, що вчені (Г. Барабанова, І. Зимня, І. Ігнатова, Я. Проскуркіна, Т. Самосенкова, А. Щепілова та ін.) різноаспектно тлумачать сутність когнітивно-комунікативного підходу. Показовими у ракурсі нашого дослідження є розробки О. Ветохова, який вважає, що поєднання комунікативного та когнітивного підходів сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти лінгвістичного концепту, знання, що розуміється як тип ментальної репрезентації сприйнятої та обробленої вербальної та невербальної інформації; дослідник акцентує на значному навчально-виховному потенціалі цього методу [1].

Відтак, із урахуванням вищезазначених наукових досліджень, було встановлено, по-перше, що вирішальними факторами, які визначають ефективність когнітивно-комунікативного підходу, вважають такі: активна мисленнєва діяльність у процесі отримання та переробки інформації; комплекс вправ, де врахована когнітивна стратегія; створення умов для реалізації творчого мислення. По-друге, використання когнітивно-комунікативного підходу до викладання мов вважається найдоцільнішим, оскільки він забезпечує інтенсифікацію навчального процесу, що є важливим за умов скорочення аудиторних годин і збільшення обсягів самостійної роботи здобувачів вищої освіти. По-третє, враховуючи те, що будь-який методологічний підхід ґрунтується на відповідних принципах, вважаємо доцільним наголосити на наступних принципах: діяльнісному, функціональності, професійної спрямованості (міждисциплінарності), інтегративної мовленнєвої діяльності, цілісного сприйняття тексту, автентичності, системності й доступності навчального матеріалу, єдності навчання, виховання і розвитку [6].

Таким чином, вивчення особливостей реалізації когнітивно-комунікативного підходу в процесі навчання іноземної мови дозволяє виокремити наступні: спрямування навчального процесу на задоволення особистісних потреб здобувачів вищої освіти; реалізація комунікативної технології формування граматичних навичок; наявність свідомого компонента в навчанні граматики; опора на лінгвістичний досвід студентів під час вивчення іноземної мови та рідної; застосування різних стратегічних напрямків під час вивчення мови [5]. Вищезазначене дозволяє висувати, що когнітивно-комунікативний підхід спрямований на розвиток як основних видів мовленнєвої діяльності, так і на стимулювання

мовленнєво-розумової активності іноземних студентів під час їх фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз методологічних основ викладання української мови іноземним студентам під час здобуття ними вищої освіти підтверджує необхідність подальшого формування мовленнєвої особистості іноземних студентів під час фахового становлення. Саме тому перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в удосконаленні навчально-методичного забезпечення опанування української мови іноземними здобувачами вищої освіти різних рівнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ветохов А. М. Психолого-педагогическая характеристика современных методов обучения иностранному языку в школе. *Иноземні мови*. 2006. № 1. С. 25–29.
2. Дорофєєва Є. А. Реалізація інтегрованого підходу на уроках української мови в 10–11 класах. Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях студентської молоді «Родзинка – 2008»: Х Всеукр. студ. наук. конф., 24–26 квіт. 2008 р., м. Черкаси. Серія філологічні науки / МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. С. 49–51.
3. Кабанов П. Г. Проблема методологической культуры в философии и педагогике. [Электронный текст] // http://www.asf.ru/Publ/monogr/glav1_1.html.
4. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проєктування процесу навчання української мови у вищій школі: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
5. Орловська Л. К. Методичні принципи організації інтегрованого навчання граматики другої іноземної мови. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка та психологія*. К., 2007. Вип. 12. С. 136–143.
6. Романенко О. Комунікативно-когнітивний підхід у навчанні другої іноземної мови майбутніх економістів. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. Спецвипуск 5. Слов'янськ: СДПУ, 2010. С. 62–68.
7. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2005. 476 с.
8. Українська мова: програма та система орієнтирів для самостійної роботи студентів: навчальний посібник / Укладачі: Т. М. Лобода, О. В. Остапенко, М. Ф. Черній – програма; Т. М. Лобода – система орієнтирів для самостійної роботи студентів. К.: Віпол, 1998. 128 с.
9. Ушакова Н., Тростинська О. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Випуск 9. С. 12–21 (Theory and Practice of Teaching

Ukrainian as a Foreign Language. Issue 9. P. 12–21).

REFERENCES

1. Vetokhov, A. M. (2006). *Psikhologo-pedagogicheskaya kharakteristika sovremennykh metodov obucheniya inostrannomu yazyku v shkole*. [Psychological and pedagogical characteristics of modern methods of teaching a foreign language at school].
2. Dorofyeyeva, Ye. A. (2008). *Realizatsiya intehrovanoho pidkhodu na urokakh ukrayins'koyi movy v 10-11 klasakh*. [Implementation of an integrated approach in Ukrainian language lessons in grades 10-11]. Cherkasy.
3. Kabanov, P. G. *Problema metodologicheskoy kul'tury v filosofii i pedagogike*. [The problem of methodological culture in philosophy and pedagogy]. [Elektronnyy tekst] // http://www.asf.ru/Publ/monogr/glav1_1.html.
4. Lyubashenko, O. V. (2007). *Linhvodydaktychni stratehiyi : proektuvannya protsesu navchannya ukrayins'koyi movy u vyshchii shkoli*. [Linguodidactic strategies : desining the process of Ukrainian language learning in the higher school]. Nizhyn.
5. Orlovs'ka, L. K. (2007). *Metodychni pryntsypy orhanizatsiyi intehrovanoho navchannya hramatyky druhoyi inozemnoyi movy*. [Methodical principles of organizing the integrated grammar teaching of the second foreign language]. Kyiv.
6. Romanenko, O. (2010). *Komunikativno-kohnityvnyy pidkhid u navchanni druhoyi inozemnoyi movy maybutnikh ekonomistiv*. [Communicative-cognitive approach in teaching a second foreign language to future economists]. Slov'yans'k.

7. Semenoh, O. M. (2005). *Systema profesinyoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv ukrayins'koyi movy i literatury (v umovakh pedahohichnoho universytetu)*. [The system of professional training of the future Ukrainian language and literature teachers (in the conditions of pedagogical university)]. Kyiv.

8. *Ukrayins'ka mova : prohrama ta systema oriyentyriv dlya samostiyanoi roboty studentiv : navchal'nyy posibnyk*. (1998). [Ukrainian language : program and system of guidelines for students' individual work]. Kyiv.

9. Ushakova, N., Trostyns'ka, O. (2014). *Vyvchennya ukrayins'koyi movy studentamy-inozemtsyamy : kontseptual'ni zasady*. [Studying of the Ukrainian language by foreign students : conceptual principles].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОЛУБОВА Ганна Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов Одеського державного аграрного університету.

Наукові інтереси: викладання іноземної мови у вищій школі: теоретичні та практичні аспекти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HOLUBOVA Hanna Vasylivna – PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Odesa State Agrarian University.

Circle of scientific interests: foreign language teaching in the higher school: theoretical and practical aspects.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2021 р.

УДК 373.3.091.3-056.31

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-101-105

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>

e-mail: zavitrenkod@gmail.com

РАЦУЛ Анатолій Борисович –

кандидат педагогічних наук, професор

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4379-2306>

e-mail: aratsul40@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сьогоднішній день особливу значущість мають питання використання інформаційних технологій в інклюзивній освіті. Якщо навчально-пізнавальна діяльність учнів з особливими

освітніми потребами не завжди можлива та ефективна при використанні традиційних засобів, саме інформаційні технології дозволяють забезпечити необхідну якість освіти, інтегрувати учнів з особливими можливостями в освітній процес в умовах